

МЕЖДУКУЛТУРНО ОБЩУВАНЕ И РАВНОПОСТАВЕНОСТ МЕЖДУ УЧАСТНИЦИТЕ В БЪЛГАРСКИЯ ДИАЛОГ

РЕНИ МАНОВА, † ЕЛЕНА ХАДЖИЕВА

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

r_manova@slav.uni-sofia.bg

Начинът, по който общуваме, и нашият отговор в процеса на общуването са силно повлияни от собствената ни култура. Културните различия са от изключителна важност. Междукulturното общуване представлява обмен на културно обусловена информация между две групи от хора, представители на различни култури. Ефективните комуникатори са онези, които са мотивирани, разполагат със знания, притежават нужните комуникативни умения. Мотивацията, разбираана като компетентност, означава, че комуникаторът желае да общува с представител на друга култура и да я опознае. Познанието включва информация за чуждата култура и нейните характеристики. Уменията са реалното приложение на конкретно комуникативно поведение, позволяващо постигането на целите. Уменията трябва да бъдат пригодени към правилата на интеракция на приемащата култура.

Ключови думи: междукulturна комуникация, правила за интеракция, български език като чужд

INTERCULTURAL COMMUNICATION AND EQUALITY BETWEEN THE PARTICIPANTS IN THE DIALOGUE IN BULGARIAN

RENI MANOVA, † ELENA HADZHIEVA

SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

r_manova@slav.uni-sofia.bg

The ways in which we communicate, what we communicate and our response to communication are greatly influenced by our culture. Cultural differences have strength and value. Intercultural communication is the exchange of cultural information between groups of people from different cultures. Effective communicators are those who are motivated, who have a significant stock of knowledge to draw upon and possess the

needed communication skills. Motivation understood as competence means that one wants to interact with a person from another culture and to get to know that culture. The knowledge dimension of communication competence means that one has knowledge about the other person and his or her culture. Skills are the actual application of specific behaviours that enable one to accomplish one's goals. The skills need to be adapted to the rules of interaction that are appropriate to the host culture.

Keywords: intercultural communication, rules of interaction, foreign students, Bulgarian as a Foreign Language

Комуникативното езиково обучение е ориентирано към превръщането на обучаваните в пълноценни участници в межкултурния диалог. Всеки текст (писмен или устен) носи етноспецифичната обогатеност и конотативната оцветеност, присъща на културната среда, в която се е оформил.

Може да се изведе инвариантна схема, според която разликите между устен и писмен текст се формулират на базата на следните критерии: *фиксираност, експлицитност, компактност при представянето на информацията, степен на самостоятелност на рецепцията във времето и пространството, организация, скорост на продукцията и на рецепцията, книжовен език, придобитост* (Ur 1991: 159–161).

Е. Хеч уточнява, че основната разлика между устна и писмена реч се открива на равнището на синтаксиса, като следва да се отчитат особеностите: *организация на изречението, лява дислокация и структура топик – коментар, продължаване на информацията от предходната част на изказването чрез съответните конекторни елементи, повторения, поправка на информацията, тип връзка между изреченията (координативна или субординативна)* (Hatch 1992: 237).

Особено голяма е ролята на устното общуване в рамките на комуникативния обмен. Разбира се, когато се залага на комуникативно обучение с акцент върху уменията за говорене, може да възникнат някои проблеми:

1. Проява на задръжки. Обучаваните често изпитват задръжки при говорене, защото се страхуват да не допуснат грешки, да не бъдат критикувани и др.

2. Няма какво да се каже. Често обучаваните се оплакват, че няма какво да споделят/разкажат.

3. Ниско или никакво участие. В дейностите участват само едни учещи за сметка на другите.

4. Използване на майчиния език. Това се проявява, когато има компактна група обучавани, представители на един майчин език. Употребата на родния език дава чувство на сигурност и увереност, но отдалява от езика цел.

Дейностите, които се прилагат за развиване на говорните умения, се делят на две големи групи:

- Дейности, базирани на темата (topic-based activities);
- Дейности, базирани на задачата (task-based activities).

Първата дейност изисква от обучаваните единствено да говорят по противоречива тема, като целта е дискуссионният процес сам по себе си. Втората дейност кара обучаваните да извършат нещо.

Сред процедурите, които се използват за подобряване на комуникативните умения и в частност – говоренето, се нареждат:

1. Описание на картинки – това не е сложна, но е изключително продуктивна техника за начинаещи групи.

2. Сравняване на картинки – добре позната дейност, която обикновено води до пълноценна размяна на въпроси и отговори.

3. Общи неща – при общуването обучаваните откриват приликите помежду си, това е упражнение за по-доброто им опознаване и естествено сближаване, което засилва чувството на солидарност у обучаваните.

4. Списък за пазаруване – забавно упражнение, което обаче може да доведе до кратки и пестеливи отговори, като „да“ или „не“. Възможност за разчупване е да се предложи да обучаваните да се убеждават едни други да променят избора си, за да постигнат съгласие какво да купят.

5. Решаване на проблем – дейност, подходяща за напреднали, обикновено работи добре, като се характеризира с високо ниво на участие и мотивация.

6. Ролеви игри (Ur 1991: 126–127).

Дж. Скривенър (Scrivener 1994) също дава списък с често използвани комуникативни дейности:

1. Сравняване на картинки. Единият студент получава картинка А, а другият – картинка Б. Без да гледат в чуждата картинка, те трябва да опишат разликите един на друг.

2. Задачи за групово планиране – напр. „планиране на ваканция“, „оцеляване в гората“ – тези задачи изискват обучаваните да постигнат съгласие.

3. Задачи за създаване на списъци в определена последователност. Напр. Кое е най-полезното изобретение?; Кои са най-лошите телевизионни програми?; Кой е най-влиятелният човек през последните 100 години?

4. Ролеви игри. Ролевите игри са съществен компонент от комуникативното обучение по чужд език. При тях учещите чужд език изпълняват обучителни задачи посредством интеракция в групата, като се разпределят в различни конфигурации. Това е форма на обучителна активност, която е особено ценна при развиването на уменията за говорене на чуждия език. Ролевите карти може да се разработят така, че да помогнат на обучаваните да упражняват специфични познания за отделните езикови равнища (лексикално, морфологично, синтактично).

Следващият пример показва как от обучавания се предполага да активира съответната лексика с преобладаващ брой интензифициращи думи (*доста голям, доста бърз, изключително интелигентен*).

Пример за ролева игра: Вие сте мениджър продажби и Вашата компания е проектирала набор от нови продукти, напълно различни от досегашните. Срещате се с един от най-добрите си клиенти. Опишете му новите си продукти.

Всяка ролева игра осигурява възможност за използване на разнообразни комуникативни функции (извинение, несъгласие, отказ).

Според Дж. Скривенър комуникативните дейности са дейности, ориентирани към насърчаване на обучаваните „да говорят едни с други и да се изслушват“ (Scrivener 1994: 152).

Обикновено комуникация се осъществява, когато единият участник разполага с някаква информация (факти, мнения, идеи, инструкции и др.), а другият – не. Това се нарича „информационна празнина“.

Целта на комуникативните дейности е да накарат обучаваните да използват изучавания език, за да общуват пълноценно и адекватно, което обикновено включва размяна на мнения и информация.

От особено значение за успеха на комуникативния подход в обучението по български език като чужд се явява разработването и прилагането на учебната литература в обучителния процес. Учебната литература, която се предлага, трябва да може да предизвика интереса на обу-

чаваните и да ги провокира да създават своите текстове. Като пример може да се посочи книгата „Днес за какво ще си говорим?“ (Хаджиева, Шушлина, Байчева, Манова/Hadzhieva, Shushlina, Baycheva, Manova 2018). Темите са предложени така, че след кратка дискусия по тях чужденците се мотивират да дават примери и описания от своите страни.

В съвременната езикова политика на ЕС умението за говорене се извежда на преден план при преподаването на чужди езици. Следователно е необходимо разработването на набор от учебна литература с акцент върху развиването на способността за устно изказване в разнообразни сфери и ситуации. Важно е да се отбележи, че след създаването на Европейския съюз езиковата политика на държавите членки придобива нови измерения. Д. Иванова подчертава, че „един от приоритетите в провеждането на европейската политика е размяната на интелектуални знания, създаването на интеграционни полета, чрез които да се запазват и развиват националните традиции и култури на всички народи“ (Иванова/Ivanova 2012: 10).

Създават се нормативни документи, в които се насърчава изучаването на чужди езици. В същото време се подчертава значимостта на всеки национален език като носител на етноспецифичните особености, като транслатор на ценности, способстващ за пълноценния диалог между културите. Основен документ в тази посока е Лисабонската стратегия. От особена значимост също е Общата европейска езикова рамка, която представлява инвариантен модел, включващ целите на изучаване на чужд език, методите и техниките на преподаване, начините на учене и механизмите за оценяване. Прилагането на Рамката подsigурява съпоставимост на процесите, свързани с чуждоезиковото обучение. Според Общата европейска рамка на езиците *функционалната компетентност* засяга употребата на устна реч с оглед постигането на определени комуникативни цели. Участниците в общуването следват поредица от стъпки. Комуникативни схеми в устното общуване могат да бъдат:

въпрос – отговор;

твърдение – съгласие/несъгласие;

молба/предложение/извинение – приемане/отхвърляне;

поздрав – отговор.

Съществува обща схема, включваща базови умения за устно изразяване, които следва да присъстват в обучителния курс: *намиране на мяс-*

то (ресторант, болница, гара, хотел, магазин, полицейски участък); *установяване на контакт* (размяна на поздрави със сервитьор, продавач, служител, преподавател и др.); *търсене и даване на информация за качествата и свойствата на предмети, изделия, храни и др.*; *обсъждане на плюсовете и минусите на даден обект* (качество, цвят, цена, размер и др.).

Според Общата европейска рамка на езиците съществуват два общи фактора, които детерминират равнището на говорни умения:

1. Плавност на изказа – това е способността обучаваният да се изразява гладко, да не допуска комуникативни сринове.

2. Пропозиционална прецизност – това е умението да се формулират мисли и пропозиции така, че смисълът да бъде правилно разкодиран от възприемателя (CEFR 2001: 127).

Ниво B2 може да се илюстрира със следната дескриптивна скала, включваща очакванията за говорните умения на обучаваните: могат да общуват спонтанно, често показват забележителна плавност и лекота на изказа, дори в по-дълги отрязъци от речта; могат да продуцират изказвания с равномерно темпо, могат да общуват свободно и спонтанно с носители на изучавания език без напрежение и недоразбиране; могат да обясняват главните пунктове от даден проблем прецизно.

Ниво C1 може да се илюстрира със следната дескриптивна скала, включваща очакванията за говорните умения на обучаваните: могат да разговарят свободно и спонтанно, почти без усилия; могат да оценяват мнения и твърдения.

Заниманията и упражненията, ориентирани към усъвършенстване на комуникативните умения, са основен компонент от езиковия курс и трябва да се съобразят с равнището на владеене на езика. Добрите методически практики налагат разработването на автентични ситуации, наподобяващи естествената реч и включващи основните комуникативни схеми за устно общуване така, че обучаваните лесно да бъдат приобщени към новата езикова и културна среда.

Според Земская и колектив (Земская, Китайводская, Ширяев/Zem-skaia, Kitaigorodskaja, Shiriaev, 1981: 7) в разговорната реч присъстват две противоположни тенденции. От една страна, стои стремежът към свободно изразяване, а от друга, към придържането към шаблон, към установени формули, улесняващи интеракцията. Затова е от особена

важност познаването на етикетните формули и фразеологизмите, които по същество са готови, установени формули.

Идеята за установените формули в разговорната реч намира израз в т. нар. *функционален анализ на речта*. Той се базира на схващането, че устното общуване се характеризира с т.нар. маршрути (установени интеракционални схеми). Това са конвенционални и предсказуеми начини за представянето на информацията, които или се фокусират върху самата информация, или върху интеракцията (Nunan 1991: 40). Информационните схеми на устно общуване съдържат повтарящи се типове интеракционни структури, които могат да бъдат или обяснителни (разказ, описание, инструкция), или оценъчни (засвидетелстване, предвиждане, решение). Интеракционалните схеми са обслужващи цел (интервю за работа) или социални (разговори по време на парти).

Тези схеми могат да се използват при създаването на текстове за учебно пособие с акцент върху развиването на говорните умения. В него трябва да присъстват диалози в автентични ситуации и обяснителни текстове (описания на природни забележителности, разкази за исторически личности, инструкции как се приготвя ястие и др.) Учебната книга „Днес за какво ще си говорим?“ съдържа автентични диалози (интеракционални маршрути) и обяснителни текстове в рубриката „Щрихи от България“ (информационни маршрути).

При разработването на упражнения за развиване на свободното говорене и прилагането им следва да се отчитат следните характеристики:

1. Обучаваните да бъдат насърчавани да говорят много (паузите, в които учителят говори, трябва да бъдат сведени до минимум).
2. Участието на всички обучавани е еднакво – това означава, че всички трябва да получат възможността за изява.
3. Повишаване на мотивацията за говорене чрез подбирането на подходящи теми съобразно интересите и познавателните възможности на обучаваните.
4. Лексиката да бъде съобразена с езиковия напредък на обучаваните, не бива да има непознати, затрудняващи думи.

Упражненията за говорене, които спомагат за свободното изразяване в разнообразни ситуации, са: разказване на истории, на шеги, описания на хора и места, устно отговаряне на въпроси към текстове, водене

на диалози в различни емоционални състояния (радост, тъга, раздразнение, отегчение) и социални роли (родител – дете, съпруга – съпруг, лекар – пациент, сервитьор – клиент), симулации, ролеви игри и др.

Дейностите, които следва да съпътстват курса по говорене и които са включени в „Днес за какво ще си говорим?“, са:

1. Създаване на диалози и комуникативни ситуации, наподобяващи автентична разговорна реч (разказване на шега, поздравяване на колега, отправяне на запитване по телефона, обясняване на оплакванията на лекаря, разговор с приятел в ресторанта, преговаряне при продажба на стока, обясняване на граматическа особеност от преподавател на студенти и др.).

2. Създаване на диалози и комуникативни ситуации, в които да присъства информация за граматиката, лексиката, етикетните формули на изучавания език.

3. Създаването на диалозите трябва да е съобразено с няколко основни компонента: жанр, цел, обстановка, възприемател, отговор. Например жанр (лекция), цел (напр. да информира студентите за речевия етикет), обстановка (зала в Университета), възприемател (студенти), отговор (монологична реч, с възможност за въпроси и дискусия от страна на студентите).

Напредналите специализанти по програма „Еразъм“, ниво Б2, СУ „Св. Климент Охридски“, поляци и украинци, разработват презентации в рамките на комуникативния курс „Днес за какво ще си говорим?“. Всеки текст към рубриката „Щрихи от България“ провокира студентите да създават свой разказ, придружен със снимки, за университета, кухнята и др. в тяхната страна.

Основни характеристики на профила на грешките на обучаваните са:

- Грешно употребени предлози: *протичаща по териториите на Русия* (вм. *през територията на Русия*); *водата беше неприятна за вкус* (вм. *на вкус*); *След замесването оставя се на 20 минути* (вм. *След замесването се оставя за 20 минути*).

- Пропуснати запетаи: *от течението на реката протичащо по граница между Беларус и Украйна* (вм. *от течението на реката, протичащо...*).

- Грешки при категорията определеност: *Първият туристически маршрут до връх е прокаран през 1880 г.* (вм. *Първият туристически маршрут до върха е прокаран през 1880 г.*).

- Грешки при глаголните форми: *За да снабдя града с питейна вода, геолозите от хидрогеоложката експедиция положиха първия кладенец.* (вм. *За да снабдят града с питейна вода, геолозите от хидрогеоложката експедиция полагат/създават първия кладенец.*)

- Лексикални грешки: *можете да намерите и изпечени факти* (вм. *любопитни, пикантни факти*); *Това е най-големият в света брой на паметниците, установени на един деятел на културата.* (вм. *Това е най-големият в света брой на паметниците, посветени на един деятел на културата.*); *имахме празнуването на 25-годишен юбилей на хърватистиката в нашия университет.* (вм. *празнувахме...*); *С нея мога леко да позная Саша сред другите хора.* (вм. *мога лесно да позная...*)

От особена значимост се явява култивирането на межкултурната компетентност, чието проявление е умението за вежливо и уважително отношение към събеседника с оглед на конвенциите на общуване в чуждата среда. В международните чуждоезикови практики напоследък особено внимание се отделя на социо- и интеркултурния контекст в обучението по чужд език, като взаимодействието между език и култура се определя като основна образователна политика, залегнала в основата на межкултурното общуване и процесите на глобализация на съвременното общество, където познаването на няколко езика и съответните културни прояви в техните различия са белег на интелектуален растеж и духовен просперитет.

ЛИТЕРАТУРА

Земская, Китайгородская, Ширяев 1981: *Земская, Е. А., М. В. Китайгородская, Е. М. Ширяев.* Русская разговорная речь. I. Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис. Москва, Наука.

Иванова 2012: *Иванова, Д.* (отг. ред.) Българската езикова политика в условията на европейска интеграция и глобализация. Пловдив, УИ „Паисий Хилендарски“.

Хаджиева, Шушлина, Байчева, Манова 2018: *Хаджиева, Е., В. Шушлина, В. Байчева, Р. Манова.* Днес за какво ще си говорим? Български език като чужд. София, УИ „Св. Климент Охридски“.

CEFR 2001: *Common European framework of reference for languages: learning, teaching, assessment.* Cambridge, Cambridge University Press.

Hatch 1992: *Hatch, E.* Discourse and Language Education. Cambridge, Cambridge University Press.

- Nunan 1991: *Nunan, D.* Language teaching methodology. Hemel Hempstead, Prentice Hall.
- Scrivener 1994: *Scrivener, J.* Learning teaching. Oxford, Macmillan.
- Ur 1991: *Ur, P.* A course in language teaching. Practice and theory. Cambridge, Cambridge University Press.

REFERENCES

- CEFRL 2001: *Common European framework of reference for languages: learning, teaching, assessment.* Cambridge, Cambridge University Press.
- Hadzhieva, Shushlina, Baycheva, Manova 2018: *Hadzhieva, E., V. Shushlina, V. Baycheva, R. Manova.* Dnes za kakvo shte si govorim? Balgarski ezik kato chuzhd. Sofia, UI “Sv. Kliment Ohridski”.
- Hatch 1992: *Hatch, E.* Discourse and Language Education. Cambridge, Cambridge University Press.
- Ivanova 2012: *Ivanova, D.* Balgarskata ezikova politika v usloviyata na evropeyska integratsia i globalizatsia. Plovdiv, UI “Paisiy Hilendarski”.
- Nunan 1991: *Nunan, D.* Language teaching methodology. Hemel Hempstead, Prentice Hall.
- Scrivener 1994: *Scrivener, J.* Learning teaching. Oxford, Macmillan.
- Ur 1991: *Ur, P.* A course in language teaching. Practice and theory. Cambridge, Cambridge University Press.
- Zemskaja, Kitaigorodskaja, Shiriaev 1981: *Zemskaja, E. A., M. V. Kitaigorodskaja, E. M. Shiriaev.* Russkaia razgovornaia rech'. I. Obshtie voprosy. Slovoobrazovanie. Sintaksis. Moskva, Nauka.

✉ Гл. ас. д-р Рени Манова
† Проф. д-р Елена Хаджиева
Катедра по български език като чужд
СУ „Св. Климент Охридски“
София 1504, бул. „Цар Освободител“ 15

✉ Assist. Prof. Reni Manova, PhD
† Prof. Elena Hadzhieva, PhD
Department Bulgarian as a Foreign Language
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
15 Tsar Osvoboditel, Sofia 1504, Bulgaria